

2.3. Основні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді

Динамічні перетворення, які відбуваються в політичному, соціальному, економічному житті нашої країни, зумовлюють потребу в діяльних, активно мислячих фахівцях соціальної сфери, які здатні самостійно визначати й вирішувати багатоаспектні проблеми внутрішньо вимушено переміщених осіб (далі – ВПО) у нестандартних ситуаціях професійної діяльності. Соціальний працівник у даному контексті, повинен володіти знаннями як фундаментального, так і прикладного характеру, бути носієм загальнолюдських цінностей та норм; самостійно орієнтуватися в нестандартних ситуаціях та компетентно і креативно розв'язувати ті чи інші професійні питання.

Для вітчизняної системи професійної освіти підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з внутрішньо вимушеними особами є новим завданням і викликає суперечливі погляди. Тому необхідно, щоб уся система освіти миттєво реагувала на такі зміни й могла швидко їх вирішувати або мінімізувати негативні наслідки.

Сама ж проблема ВПО в останні роки спричиняє занепокоєння міжнародного світового співтовариства, оскільки перетворилася на одну із найбільш гострих політичних та гуманітарних проблем. Теоретико-методичним підґрунтям розв'язання окресленої проблеми стали наукові праці Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей, Дж.Беррі, В. Грищенко, О. Зайцева, І. Зверєвої, А. Капської, Ю. Моргун, О. Малиновської, Я. Овсяннікової, О. Ольхович, О. Пісцун, А. Похлебаєва, Г. Солдатова, А. Фернхем, К. Халепа, А. Шацької, Л. Шестак; Г. Гудвін-Гілла, Р. Дженнінгса, М. Ніколайчук та інших. Поняття вимушено переміщені особи із соціологічної точки зору було конкретизовано саме Г. Гудвіном-Гіллом та М. Ніколайчук.

Переважає більшість сучасних наукових досліджень присвячена аналізу міжнародного режиму захисту прав та міжнародно-правового статусу біженців та вимушено внутрішньо переміщених осіб як шукачів притулку. Окремі аспекти щодо проблем вимушено внутрішньо переміщених осіб в Україні загалом

розглядали: І. Аракелова, О. Балуєва, І. Беззуб, С. Бритченко, М. Буроменський, О. Гончаренко, В. Гринчак, О. Зельдін, Д. Іванов, І. Козинець, О. Малиновська, М. Ніколайчук, В. Новік, В. Потапова, С. Чехович. Слід зауважити, що права ВПО досліджував Б. Захаров, пропозиції щодо забезпечення їх зайнятості розглянуті в роботі Ю. Рогозян, шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб розкрито в працях О. Гостєва, особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні досліджує К. Лук'янова, особливості соціально-правового захисту – Т. Кульчицький.

На сьогодні питання внутрішньо вимушено переміщених осіб є предметом наукових досліджень сучасних науковців, таких як А. Ібрагімова, Н. Шуклінова. Вагомий внесок у вивчення проблем ВПО внесла О. Балакірєва у своїх дослідженнях «Спектр проблем вимушено внутрішньо переміщених осіб в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб», «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні», «Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності», у яких вона визначала основні проблеми та потреби різних категорій ВПО. Проблему адаптації ВПО досліджували О. Міхеєва та В. Серєда у своїй праці «Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації».

Для визначення основних аспектів соціальної роботи із ВПО в громаді зазначимо, що в статті першій проекту Закону України «Про вимушених переселенців» подається найбільш точне і правильне визначення поняття «вимушений переселенець». Зокрема, «вимушений переселенець» – це внутрішньо-переміщена особа, або особа, яка покинула або залишила місце постійного проживання в результаті, або щоб уникнути, негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, внаслідок стихійного лиха, голоду, епідемії чи надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру»¹⁵¹. У процесі аналізу сучасних науково-статистичних досліджень можемо зазначити, що сьогодні й у світовому

---

¹⁵¹ Проект Закону України «Про вимушених переселенців»: за станом на 15 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] / Народні депутати. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1397592025>. – Назва з екрану.

співтоваристві зростає чисельність переселенців вимушеного характеру, але заданими на 1 січня 2017 року Україна перебуває на восьмому місці за чисельністю ВПО після таких країн як Сирія, Іран, Колумбія, Ємен, Судан, Південний Судан, Нігерія.

Для визначення змісту соціальної роботи із ВПО, слід звернути увагу на те, що розвиток соціальної роботи в громаді знайшов відображення у соціальній політиці багатьох держав і став одним із найпоширеніших явищ у другій половині ХХ ст. Узагальнивши західний досвід, можна стверджувати, що форми роботи в громаді включали цілу низку як загальних для соціальної роботи, так і специфічних для цього напрямку видів діяльності, а саме: надання соціальних послуг за місцем проживання, вивчення проблем громади, надання первинної соціальної підтримки членам громади, підготовку експертних висновків, звернення за субсидіями для членів громади, роботу із засобами масової інформації, переговори, угоди, проведення конференцій, організацію страйків, публічних/громадських слухань, акцій громадянської непокори, представництво інтересів громади та її членів, вжиття заходів через законодавчі або виконавчі органи¹⁵².

Важливим є те, що існує певна термінологічна й методологічна проблема в розумінні поняття «робота в громаді». В Україні її ще називають «соціальна робота в громаді», «соціальна робота з громадою» чи «общинна соціальна робота». Пов'язано це зі складністю перекладу англійського словосполучення «communitywork». «Робота з громадою» є до певної міри неадекватним перекладом суті цього виду діяльності, бо стилістично підкреслює протиставлення громади фахівцям, котрі таку роботу здійснюють.

Роботу в громаді вважають методом соціальної роботи¹⁵³, її різновидом¹⁵⁴, формою¹⁵⁵, рівнем соціальної роботи¹⁵⁶ та навіть рівнем втручання соціального

---

¹⁵²Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства. Кіровоград : ПВНЗ КІДМУ КПУ, 2016. – С. 229-234.

¹⁵³Семигіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 31-50.

працівника¹⁵⁷. Однак буде доречним розглядати роботу в громаді як рівень соціальної роботи, адже цьому різновиду діяльності притаманні власні методи, підходи, форми роботи. Виділяють такі фази розвитку рівня соціальної роботи в громаді як професійної діяльності: організація груп та служб у громаді; розвиток професіоналізму та компетентності у членів громади, як співробітників, так і волонтерів; боротьба за зміни, зокрема у соціальній політиці.

Прийнято також розрізняти три рівні роботи в громаді: роботу за місцем проживання з окремими людьми, сім'ями та групами, а також самостійну діяльність місцевих мешканців; роботу місцевих агенцій або між агенціями, тобто діяльність, що очолюється органами влади та/або організована іншими структурами; регіональну та національну роботу з планування громад¹⁵⁸. На практиці такі рівні роботи в громаді є безперервними й потребують міждисциплінарних підходів. Тому соціальні працівники, які працюють у громаді на різних рівнях, мають використовувати не тільки знання та навички із соціальної роботи, але й знання в галузі управління та менеджменту, сформовані в соціології, педагогіці, психології, політології.

Фахова соціальна робота в громаді ґрунтується на таких засадах: громадяни мають право брати безпосередню участь у виробленні рішень, які впливають на їхнє життя; забезпеченні громадян належною інформацією для участі у процесі вироблення практичних рішень проблеми. Робота в громаді відрізняється від інших рівнів чи методів соціальної роботи передусім тим, що клієнтом є не одна людина чи мала група, а мешканці ТГ чи її члени загалом. Різниця в потребах чи

---

¹⁵⁴Скочиляс А. Від традиційної політики до політики громад // Громадські ініціативи. – 2001. – № 3. – С. 13-22.

¹⁵⁵Сміт П. Розвиток місцевої спільноти // Спільнота: Посібник із будівництва спільноти (команди). [Електронний ресурс] / Західноукраїнський ресурсний інтернет-портал дистанційної освіти з суспільно-гуманітарних наук. – Режим доступу: – <http://www.zurc.org.ua>. – Назва з екрану.

¹⁵⁶Стасевич В. О. «Громада» як альтернативний шлях у виживанні населення на кризових територіях Донбаського регіону // Майбутнє старих промислових регіонів: Інформаційний бюлетень Агентства регіонального розвитку «Донбас». – 2003. – № 24. – С. 2.

¹⁵⁷Спікер Н. Соціальна політика: Темі та підходи / Пер. з англ. – К.: Фенікс, 2000. – 157 с., С. 64.

¹⁵⁸Стасевич В. О. «Громада» як альтернативний шлях у виживанні населення на кризових територіях Донбаського регіону // Майбутнє старих промислових регіонів: Інформаційний бюлетень Агентства регіонального розвитку «Донбас». – 2003. – № 24. – С. 6.

проблемах клієнта зумовлює застосування відповідних прийомів, засобів, тактик із метою подолання труднощів, зрозуміло, що вони відрізнятимуться залежно від наявної проблеми. Так, робота в громаді з ВПО може передбачати використання тактик, що не застосовуються в процесі вирішення проблем інших членів громади (наприклад: кризове втручання; аутріч робота; концепція «людина в оточенні»).

На сучасному етапі викликом для соціальної роботи в Україні є певною мірою новий рівень фахової діяльності, такий як робота із внутрішньо переміщеними особами на рівні приймаючих громад. Треба зауважити, що кількість ВПО невинно зростає. Зокрема, ще на початку серпня 2015 року переселенців із Криму та Донбасу було близько півмільйона, а вже у жовтні того ж року за останніми даними Міністерства соціальної політики, кількість вимушених переселенців невідворотно наближається до цифри півтора мільйона осіб^{159;160}. Станом на 07.08.2017 рік, за даними Міністерства соціальної політики в Україні взято на облік 1 586 439 переселенців. Варто зазначити, що серед найгостріших проблем, з якими зустрічаються вимушені переселенці у регіонах були: житло (90% на Харківщині, понад 80% – у Дніпропетровській, Запорізькій та Миколаївській областях, понад 70% – у Донецькій області та Києві, а на Львівщині – понад 60%); проблеми з оформленням статусу переселенця (Миколаївська область – 48%, Київщина – майже 13%, Дніпропетровщина – 8%); на зловживання під час надання допомоги поскаржилися майже 19% на Харківщині й майже 5% – у Запорізькій і Луганській областях; луганчани також скаржилися на проблеми з отриманням соціальних виплат – майже 70%, а донеччани – на нестачу або погане медичне обслуговування – майже 5%^{161;162}.

---

¹⁵⁹Коваль Л. Вимушені переселенці: проаналізувати, зрозуміти, допомогти / Л. Коваль // Урядовий кур'єр: газета центр. органів виконав. влади України. – К., 2015. – 1 жовт. – № 182. – С. 4.

¹⁶⁰Комплексна програма допомоги переселенцям в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. – Назва з екрану.

¹⁶¹Кульчицький Т. Р. Особливості правового змісту поняття «внутрішньо переміщені особи» // Справедливість у юриспруденції: теорія та практика. – К.: Видавничий дім «АртЕк», 2017. – С. 89-92.

¹⁶²Луканська Г. Проблема вимушених переселенців: потрібна довгострокова стратегія / Г. Луканська // Голос України: газета ВРУ. – К, 2015. – 4 берез. – № 39. – С. 8.

Серія досліджень з інтеграції переселенців, нещодавно розпочата Міжнародною організацією з міграції (МОМ), свідчить, що проблеми з житлом та працевлаштуванням залишаються найбільшими бар'єрами на шляху інтеграції ВПО. Лише трохи більше половини тих, хто працював до моменту переселення, змогли знайти роботу на новому місці, і 40% опитаних ВПО свідчать, що їм доводиться економити навіть на харчуванні. Приблизно 70% переселенців винаймають житло і скаржаться на його високу вартість¹⁶³.

Треба зазначити, що найменш задоволеними потребами вимушено внутрішньо переміщених осіб України на сучасному етапі є соціально-інформаційні, а саме:

- формування навичок подолання стигми та дискримінації;
- консультації щодо процедури реєстрації та переваг отримання статусу ВПО;
- отримання оперативної інформації про бойові дії та їх наслідки, імена постраждалих;
- забезпечення телефонного та інтернет зв'язку з родичами та близькими, які перебувають у зоні конфлікту.

Притік ВПО в громади по всій країні створив додатковий тиск на місцеві бюджети та соціальну інфраструктуру. Це породило численні проблеми, які внутрішньо вимушено переміщені особи та громади які їх приймають, повинні долати разом.

Основну роль у процесі вимушеного внутрішнього переселення осіб, що потрапили в кризову ситуацію, були такі мотиви: врятування власного життя, запобігання шкоди здоров'ю, переведення установи та підприємства, у якій працювала вимушено переміщена особа, переїзд за політичними переконаннями, втрата місця роботи, власного бізнесу, безробіття, страх перед невизначеним майбутнім. Саме тому серед найважливіших питань українського сьогодення залишається проблема впровадження ефективних механізмів підтримки та

---

¹⁶³Стасевич В. О. «Громада» як альтернативний шлях у виживанні населення на кризових територіях Донбаського регіону // Майбутнє старих промислових регіонів: Інформаційний бюлетень Агентства регіонального розвитку «Донбас». – 2003. – № 24. – С. 6.

соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади. Разом із тим із наявністю ВПО в приймаючих громадах виникло ряд проблем, більшість із яких пов'язані зі збільшенням навантаження на державні структури, що надають послуги членам громад.

За оцінками експертів, серед проблем, які є домінуючими у громадах і зумовлені саме наявністю ВПО, найбільш поширеними є: несприйняття ВПО членами громади; зростання навантаження на освітні, дошкільні заклади, медичні та соціальні заклади, пенсійні фонди, служби зайнятості у зв'язку із необхідністю задоволення потребам ВПО; посилення конкуренції на ринку праці; збільшення кількості бідних; зростання напруженості та конфліктності у приймаючій громаді; наявність соціокультурної різниці у мові, традиціях і цінностях.

«Громади, які приймають внутрішньо переміщених осіб, потребують уваги та підтримки з боку держави, адже саме вони є надійною опорою для вимушених переселенців, – заявив Міністр із питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб В. Черниш. – Якісна організація роботи на рівні громад дає відповіді на ключові питання, з якими стикаються ВПО, а це: забезпечення соціального захисту, місця проживання, надання медичної допомоги, влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади. Це відповідає основним принципам децентралізації влади. Спроможність громади – ключ до вирішення проблем!»¹⁶⁴.

На сучасному етапі в Україні проводиться низка заходів, спрямованих на інтеграцію ВПО в громади, зокрема ГО «Міцна громада» впроваджує такі пріоритетні напрями роботи:

– програму «ІНО (ТЕАТР)» – проведення воркшопів із форум-театру та публічних вистав, ця програма організації є постійно діючою, у Донецькій та Луганській областях реалізується наш проект «Інтеграція ВПО-студентів до приймаючих громад через організацію модульних театрів» при підтримці Ради

---

¹⁶⁴Вимушені переселенці та громади, які їх приймають, потребують комплексної підтримки та інноваційних рішень задля інтеграції та розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249153923>. – Назва з екрану.

Європи в межах проекту «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні»;

– програму «Живе право» – застосування інтерактивних методів правової освіти, навчання практичному праву для повсякденного життя;

– роботу творчої майстерні «Сундук» – проведення майстер-класів із традиційних ремесел та воркшопів із сучасних технік хендмейду;

– проекту «Активні громадяни» – проведення у межах програми Британської Ради (організація є партнером програми) інтерактивних тренінгів спрямованих на активізацію громади, сприяння її соціальним змінам, налагодження безконфліктного діалогу.

– проведення освітніх заходів соціокультурного рівня у приймаючих громадах¹⁶⁵.

Окремим аспектом соціальної роботи із ВПО є на думку А. Акмалова, В. Капіцина увага до трьох сфер життя людини, через які відбувається пристосування до нових умов:

1. Природно-антропологічної сфери, яка визначає механізм територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці. Оскільки ця сфера пов'язана з домівкою, природою, системою побутового обслуговування, переселенцям необхідна допомога у створенні нової ідентичності на новому місці.

2. Агентно-професійної сфери, яка покликана забезпечити професійну адаптацію завдяки отриманню місця роботи, виробленню конкурентоспроможних якостей, їх репрезентації на ринку праці, збереженню трудової практики за фахом. У цьому випадку соціальний працівник активно співпрацює зі службами зайнятості, які займаються працевлаштуванням переміщених осіб.

3. Духовно-культурної сфери, яка допомагає підтримувати духовні цінності й гідність особистості. Тому найголовнішим завданням для соціальних працівників

---

¹⁶⁵Вимушені переселенці та громади, які їх приймають, потребують комплексної підтримки та інноваційних рішень задля інтеграції та розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249153923>. – Назва з екрану.

є допомога у відновленні та задоволенні духовних, соціокультурних потреб переміщених осіб¹⁶⁶.

Усі ці сфери повинні гармоніювати між собою, бути системою, що сприятиме зміцненню активізації адаптаційного потенціалу ВПО, запобіганню негативних впливів на них, забезпеченню охорони та захисту прав внутрішньо вимушено переміщених осіб та їхніх сімей.

З огляду на вищезазначене, соціальну роботу з ВПО, як і будь-який різновид діяльності, на нашу думку, можна розглядати як ряд практичних заходів, побудованих на основі певних цілеспрямованих теоретичних засад. Вважаємо за необхідність зазначити, що об'єктом соціальної діяльності внутрішньо вимушено переміщені особи та їх сім'ї, а також їх безпосереднє оточення – члени тимчасово приймаючих громад. Зокрема соціальну діяльність на рівні громади з ВПО здійснюють соціальні працівники та педагоги, які і є суб'єктами соціальної роботи.

З огляду на це, мета соціальної роботи з ВПО та їхніми сім'ями в приймаючих громадах полягає у:

1) забезпеченні доступності комплексу послуг для вимушених переміщених осіб та їх сімей;

2) наданні допомоги ВПО в набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення (родичі, сусіди, близькі);

3) мінімізації негативних наслідків або навіть повне розв'язання проблем ВПО та їхніх сімей;

4) усуненні труднощів, пов'язаних з адаптацією ВПО до нових умов навколишнього та соціального середовища;

5) наданні ефективних соціально-гуманітарних послуг із метою поліпшення якості життя ВПО та їх сімей.

До основних завдань соціальної роботи з ВПО в приймаючих громадах віднести:

---

¹⁶⁶ Акмалова А. А. Социальная работа с мигрантами и беженцами: учеб. пособие / А. А. Акмалова, В.М. Капицын; [отв. ред. П.Д. Павленко]. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 220 с., С. 36-39.

- надання соціальної допомоги вимушено внутрішньо переміщеним особам;
- вдосконалення соціального статусу ВПО;
- підвищення соціальної активності;
- зростання адаптивних та інтеграційних здібностей ВПО;
- мінімізація ризиків соціального відторгнення ВПО;
- спрощення процедур реєстрації, отримання житла, працевлаштування, відновлення бізнесу, підприємництва;
- підвищення рівня толерантності постійного населення приймаючої громади до ВПО;
- формування профілю ВПО та їхніх сімей: аналіз сучасного становища та визначення їх основних потреб, оцінка ресурсів та потреб;
- вивчення потенційних можливостей ВПО та вплив на них зовнішніх чинників для подальшої роботи;
- визначення цілей, завдань і пріоритетів ВПО у приймаючій громаді, розробка стратегічного плану подальшої інтеграції;
- продуктивна робота з конфліктами всередині приймаючої громади та поміж групами ВПО¹⁶⁷.

Для виконання поставлених завдань у цілому соціальні працівники повинні використовувати такі методологічні підходи:

1) концептуальний аналіз: збирання даних, визначення існуючих проблем, оцінювання актуальності кожної з них, уточнення цілей, вибір політичних альтернатив та оцінка результатів політики;

2) сприяння взаємодії: створення структур для планування в громаді та ухвалення рішень, висування лідерів, формування групової згуртованості, мобілізація енергії та полегшення зв'язків, обговорення умов та обмін думками між сторонами, залученими до діяльності щодо вирішення проблем.

Необхідним для соціального працівника у роботі з ВПО в приймаючій громаді є вміння налагоджувати контакти між громадами, об'єднувати ВПО із

---

¹⁶⁷Коваль Л. Вимушені переселенці: проаналізувати, зрозуміти, допомогти / Л. Коваль // Урядовий кур'єр: газета центр. органів виконав. влади України. – К., 2015. – 1 жовт. – № 182. – С. 4.

постійними членами громади, допомагати ВПО покращувати соціальний статус, посилювати їхні соціальні зв'язки. Аби виконувати такі дії, необхідно розуміти людську мотивацію та методи посилення віри людей у можливість змін, саме тому соціальний працівник має володіти такими навичками:

- дослідження та моделювання (пошук фактів, оцінювання потреб, проведення соціологічних досліджень; аналіз політики; розроблення програм);

- полегшення та координації процесу (техніки ухвалення рішень; налагодження політичних зв'язків; підготовка законопроектів; адміністрування постачання);

- впровадження програм (виконання адміністративних ролей та функцій; пошук додаткових ресурсів та підготовка проектних пропозицій; проведення консультацій; розвиток персоналу та здійснення супервізії, тобто професійної підтримки; використання технік просвіти, просування та зв'язків із громадськістю; проведення оцінювання програм);

- підтримки організаційного процесу (початкова організація та забезпечення участі людей у суспільному житті; проведення засідань; розвиток лідерства та навчання);

- поширення впливу (створення та діяльність коаліцій; проведення переговорів, консультацій, тренінгів);

- підтримки міжособистісних зв'язків (інтерв'ювання; самопрезентації; ведення групових дискусій)¹⁶⁸.

Щодо форм роботи з ВПО та членами їхніх сімей, в умовах приймаючої громади, то у даному контексті слід використовувати: індивідуальні, що дають можливість клієнту тет-а-те розповісти про свої проблеми, про які він не зміг би розповісти в присутності інших (конфіденційна інформація); групові, за яких робота здійснюється за принципом взаємодопомоги або методу «рівний-рівному».

Ефективними методами роботи з ВПО у приймаючих громадах, на нашу думку, є:

---

¹⁶⁸Костенко Р. Проблеми поєднання ефективного державного управління і лобізму// «Революція управлінців» і (не)ефективність державного управління в Україні: Вісник Школи політичної аналітики. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spa.org.ua/vis.html>. – Назва з екрану.

– соціальна допомога, підтримка, профілактика: вибір програми і плану дій; обговорення альтернативних шляхів вирішення проблеми; допомога в організації виходу з проблеми; координація зусиль найближчого оточення особистості; створення групи підтримки;

– корекція відносин та реабілітація; моделювання ситуації для вирішення подібних проблем у майбутньому; моделювання сфер успішної діяльності; підтримка ініціатив ВПО; відновлення втрачених вмінь та навичок (при травмі разом з іншими спеціалістами) та повернення людини до нормального життя;

– консультування;

– соціальний супровід, патронаж;

– соціальний захист, організація груп взаємодопомоги із членів приймаючої громади;

– соціальна підтримка, позитивний приклад членів приймаючої громади;

– соціальна терапія.

Вважаємо за необхідне зазначити, що зміст роботи соціального працівника з ВПО та їхніми сім'ями повинен визначатись послідовністю етапів щодо вирішення їхніх проблем із використанням найбільш ефективних форм, методів та засобів діяльності.

Етапи роботи соціального працівника з ВПО та їхніми сім'ями:

1. Формування банку даних про ВПО та членів їхніх сімей (здійснюється спільно зі службами охорони здоров'я, соціального захисту та ін. Основними методами роботи є аналіз документів, створення банку даних).

2. Діагностика проблем (вивчення індивідуальних особливостей кожного ВПО, з'ясування їхніх інтересів і потреб, труднощів і проблем, визначення причин, відслідковування джерел їх виникнення, дослідження умов і особливостей взаємин у мікросередовищі приймаючої громади. За потреби – надання термінової допомоги (захист прав, пошук тимчасового житла). Надання інформації про установи, які займаються вирішення проблем ВПО).

3. Розроблення програми соціальної діяльності з ВПО (за результатами діагностики визначаються першочергові потреби, підбираються ефективні та

потужні психолого-педагогічні, соціальні засоби для вирішення проблем ВПО для мінімізації негативних наслідків).

4. Забезпечення умов реалізації програми (здійснюється розподіл відповідальності між усіма її учасниками. Соціальний працівник виконує роль координатора, організовує реалізацію програми, відслідковує результати, інформує про її виконання).

5. Завершення програми соціальної діяльності (аналіз роботи соціального працівника та характеристика налагодження рівня життєдіяльності ВПО).

На нашу думку, соціальна робота набуватиме свого розвитку при врахуванні таких принципів: добровільності (допомога має надаватися, виходячи з добровільного звернення); своєчасності; персоналізації (допомога персонально кожній особистості); поваги (допомога не повинна принижувати честь і гідність людини, її самооцінку і самоповагу); активізації (основний зміст полягає в оволодінні людиною здатністю до самостійного вирішення своїх проблем); комплексності (допомога, спрямована на зняття небажаної емоційної напруги та на ліквідацію причин, які спричиняють такий стан у людини)¹⁶⁹.

Окрім того слід зазначити, що соціальний працівник у роботі з ВПО та їхніми сім'ями повинен дотримуватися таких груп цінностей:

– цінності, які відображають специфіку професійної діяльності альтруїстичного характеру (допоможи тому, хто потребує допомоги);

– цінності етичної відповідальності перед професією (соціальний педагог і соціальний працівник захищає гідність і цілісність професії, дотримується етичних принципів і норм, примножує знання й розширює місію соціально-педагогічної роботи);

– цінності, які пов'язані з потребами самореалізації, самоствердження, самовдосконалення особистості соціального працівника/педагога й здобутті досягнень у професійній діяльності¹⁷⁰.

---

¹⁶⁹Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с., С. 124-126.

¹⁷⁰Там же.

Для ВПО та їхніх сімей характерною ознакою є соціальна дезадаптація, а звідси впливають її прояви: агресивна поведінка, конфлікти з вчителями і ровесниками, вживання алкоголю й наркотиків, здійснення правопорушень (бійки, крадіжки й ін.) невідвідування школи, бродяжництво, спроби суїциду та ін.¹⁷¹. Тому, ми вважаємо, що соціальному працівнику слід знати про ці характерні негативні прояви з метою їх профілактики. Робота соціального працівника сама по собі є вкрай важкою. Він завжди повинен бути в курсі всіх актуальних проблем, знати ефективні способи їх вирішення або мінімізувати негативні наслідки.

Основним аспектом змісту роботи соціального працівника у приймаючих громадах із ВПО та їхніми сім'ями, на нашу думку, є створення атмосфери співробітництва та партнерства. Загалом соціальний працівник, який працює із ВПО повинен мати наступні якості:

- високий професіоналізм, компетентність у різноманітних проблемах, високий рівень загальної освіти й культури (в тому числі й духовної), володіння суміжними спеціальностями і знаннями з педагогіки, психології, юриспруденції та ін.;

- доброту, любов до людей, душевність, доброзичливість, чуйність, бажання прийняти чужий біль на себе, милосердя, людяність, емпатію;

- комунікабельність, вміння правильно зрозуміти людину і поставити себе на її місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, спроможність підтримати іншого і стимулювати його на розвиток особистих сил, вміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності¹⁷².

Окремим аспектом соціальної роботи з ВПО є надання допомоги та вирішення соціальних проблем усіх членів сім'ї вимушено переміщених осіб, які підлягають соціальному інспектуванню, у результаті якого вивчаються їхні потреби; у разі необхідності такі сім'ї беруться під соціальний супровід. Для

---

¹⁷¹Фоміна К. Допомога дітям із зони АТО / К. Фоміна // Соціальний педагог. – К., 2015. – № 6. – С. 31-34.

¹⁷²Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с. – С. 8.

розв'язання проблемних питань ВПО залучаються всі суб'єкти соціальної роботи, члени приймаючих громад, благодійні та громадські організації.

І. Зверева та низка інших дослідників у соціальній роботі з переселенцями виокремлюють дві групи проблем, які потребують негайного вирішення¹⁷³:

– об'єктивні, пов'язані із забезпеченням правової нормативної бази фінансуванням, матеріальним постачанням, забезпеченням життєдіяльності переселенців, а також підготовкою штату соціальних працівників;

– суб'єктивні – підтримка правової гідності людини, допомога у відновленні функцій у новому мікросоціумі для її успішної самореалізації, забезпеченні умов для формування в особистості соціальних якостей, а також соціально-психологічна допомога.

Важливим є розвиток у ВПО здатності самостійного розв'язання проблем та подолання труднощів. А. Капська виокремлює наступні функції соціального працівника, ефективність реалізації яких, на нашу думку, сприятиме налагодженню ефективності змісту роботи з вимушено внутрішньо переміщеними особами¹⁷⁴:

– соціально-побутову – сприяння в отриманні необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормального побуту;

– соціально-медичну – організація роботи з проведення профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я в наданні медичної допомоги;

– соціально-педагогічну – створення сприятливих умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності;

---

¹⁷³Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; [за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с. – С.186.

¹⁷⁴Капська А. Й. Соціальна робота: навчальний посібник / А. Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с., С. 104.

– соціально-психологічну – проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги в соціальній реабілітації.

Треба зазначити, що соціальна робота з ВПО та їхніми сім'ями, є певним рівнем фахової соціальної діяльності, спрямованим на забезпечення адекватної соціальної підтримки та здійснення соціального захисту ВПО, зміцнення та активізацію їх адаптаційного потенціалу, створення сприятливих умов для їхньої життєдіяльності, забезпечення тривалих соціальних відносин, налагодження механізмів самоорганізації й саморозвитку, допомоги членам сімей ВПО у їх позитивній соціалізації та адаптації.

Узагальнюючи усе вище зазначене, ми можемо визначити обов'язки соціального працівника у роботі із вимушено внутрішньо переміщеними особами в приймаючих громадах:

- 1) визначати базові потреби ВПО, використовуючи Форму первинної оцінки, та забезпечує надання необхідних послуг для їх задоволення;
- 2) здійснювати прийом ВПО в приймаючій громаді;
- 3) відвідувати ВПО в місцях їх тимчасового перебування;
- 4) здійснювати разом із ВПО оцінку потреб (медичних, житлових, юридичних, економічних, освітніх, психологічних, соціальних та інформаційних, наявних ресурсів та обмежень ВПО;
- 5) визначати цілі роботи, розробляти проект індивідуальної роботи із ВПО, враховуючи потреби та побажання, місце проживання, практичні навички професійної діяльності, фінансове становище;
- 6) сприяти в отриманні необхідних послуг забезпечення гуманітарною допомогою, тимчасовим житлом, оформлення тимчасової реєстрації, відновлення документів, працевлаштування, проходження необхідних медичних обстежень та лікування, отримання психологічної допомоги, юридичних консультацій, оформлення державних виплат, влаштування дітей у заклади освіти;
- 7) сприяти реалізації прав ВПО, представляти їхні інтереси в державних та недержавних організаціях, закладах, установах;

8) залучати ресурси приймаючої громади, мобілізувати персональні ресурси ВПО та ресурси членів сім'ї та родичів;

9) здійснювати координацію діяльності з установами, організаціями, які надають допомогу внутрішньо вимушено переміщеним особам;

10) дотримуватись етичних принципів соціальної роботи, працюючи в межах своєї компетентності¹⁷⁵.

Отже, узагальнюючи, ми можемо виокремити основні аспекти змісту соціальної роботи з ВПО та членами їхніх родин у громаді:

– робота соціального працівника з ВПО в приймаючій громаді повинна регламентуватися принципами добровільності, своєчасності; персоналізації, поваги, активізації ВПО;

– соціальний працівник у роботі з ВПО має дотримуватися цінностей, що відображають альтруїстичний характер професійної діяльності, а також цінностей етичної відповідальності перед професією та тих, що пов'язані з потребами самореалізації, самоствердження, самовдосконалення особистості соціального працівника і потребами ВПО;

– зміст роботи соціального працівника з ВПО у приймаючій громаді являє собою послідовність етапів: формування банку даних про ВПО та членів їхніх сімей, діагностику проблем, розроблення програми діяльності ВПО, забезпечення умов реалізації програми, завершення програми;

– основними методами роботи соціального працівника з ВПО у приймаючій громаді є: соціальна допомога, профілактика, корекція взаємин та реабілітація, підтримка ініціатив ВПО, відновлення втрачених вмінь та навичок, консультування, соціальний супровід, патронаж, соціальний захист, організація груп взаємодопомоги із членів приймаючої громади, соціальна підтримка, позитивний приклад членів приймаючої громади, соціальна терапія;

– у роботі з ВПО та членами їхніх сімей в умовах приймаючої громади, слід використовувати такі форми: індивідуальні, що дають можливість тет-а-те

---

¹⁷⁵Капська А. Й. Соціальна робота: навчальний посібник / А. Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с., С. 39-42.

розповісти про свої проблеми; групі, за яких робота здійснюється за принципом взаємодопомоги або методу «рівний-рівному».

Робота в громаді з ВПО та членами їхніх сімей є доволі складним і комплексним рівнем соціальної роботи, що потребує інтегрованого підходу й різнопланових знань. Тому підготовка соціальних працівників до такої роботи має спиратися на вивчення інноваційних методів роботи з приймаючою громадою ВПО, вибору методів оцінювання потреб ВПО як нових членів громади, планування програм для розвитку ВПО та їх інформаційного супроводу, опанування навичок залучення громадськості до розв'язання соціальних проблем ВПО у приймаючій громаді.